

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

134:3 • 2014

Soldatmission vid 1900-talets början

MARIA SJÖBERG* *Göteborgs universitet*

Elin Malmer, *Hemmet vid nationens skola: Väckelsekristendom, värnplikt och soldatmission, ca 1900–1920*, Stockholm studies in history 98 (Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis 2013). 321 s.

Väckelse och mission knyts numera gärna till utomeuropeiska projekt, som en del av koloniala anspråk. I sin doktorsavhandling i historia undersöker emellertid Elin Malmer den mission som egentligen var väckelserörelsens upphov, den *inre*. Föremål för hennes studie är missionen bland värnpliktiga soldater åren 1900–1920. Studiens bakgrund är brokig. Malmer pekar på väckelserörelsens generella uppsving i slutet på 1800-talet, krigsmaktens omorganisering och modernisering med bland annat införandet av allmän värnplikt för män år 1901 samt, och i ett vidare perspektiv, samhällets generella militariserings-, demokratiserings- och sekulariseringsprocesser. Genom att studera mission bland värnpliktiga avser Malmer att blottlägga det tidiga 1900-talets könsliga såväl som klassmässiga maktstrukturer, men hon vill också bidra med nya perspektiv på den väckelsekristna rörelsen.

Malmer koncentrerar sin studie på två frågor. En gäller soldatmissionens expansion under 1900-talets första decennier och dess förutsättningar. Hur skall expansionen förklaras? Den andra tar fasta på missionärernas visioner. Vad var viktigt för dem att förmedla till de unga männen vid landets regementen? Författaren vill med andra ord studera soldatmissionen som ett normeringsprojekt.

De väsentligaste resultaten är i korthet att soldatmissionen, föga förvånande, var koncentrerad på att vinna nya själar till tron. Missionärerna erbjöd gudstjänster men också kringsservice för att stärka det kristna budskapet. Samtidigt med viljan att öka antalet frälsta var soldatmissionen också mån om att skydda värnpliktiga från en dominerande fördärvlig maskulin

* Professor i historia; fakultetsopponent

kultur vid regementena. På olika sätt försökte man således förena de till synes motstridiga intressena exkludering och inkludering. Det sistnämnda tillvaratogs bland annat genom att soldatmissionen samarbetade över samfundsgränserna i ett rikstäckande organ, Förbundet Soldaternas vänner, och att missionärerna på lokal nivå bjöd in värnpliktiga till samvaro i trivsamma lokaler, soldathemmen. Inkluderingen, eller med Malmers term, bevarandeambitionen, upprätthölls genom att soldatmissionen höll sig på sin kant gentemot andra samtida normeringsprojekt, som till exempel nykterhetsrörelse och arbetarrörelse.

Soldathemmen, där det serverades kaffe och andlig spis, framstår som ett koncentrat av studien. Här mötte de värnpliktiga andra värnpliktiga samt manliga civila missionärer. I soldathemmen länkades den militära världen till den civila och där skolades de värnpliktiga in i en patriarkal social ordning. Männen predikade medan kvinnorna kokade kaffe, och denna ordning var aktuell i såväl det militära som det civila. Det var dessutom inte något som skilde soldathemmet i det högkyrkliga Växjö från dess motsvarighet i det frikyrkliga Örebro; bägge orterna studeras ingående i de lokalt baserade undersökningarna.

Soldatmissionens syften att evangelisera, fostra och bevara, förändrades inte nämnvärt under de studerade åren. Missionärernas visioner blev dock andra med tiden. Till en början fanns ambitionen att samla väckelsekristna rekryter i särskilda brödrakretsar men senare var inriktningen mera allmän, att bistå alla rekryter i andlig vård. I ett vidare perspektiv bidrog emellertid soldatmissionen enligt Malmer till att legitimera krigsmaktens omläggning till ett värnpliktssystem. Soldatmissionärerna tvekade aldrig om att i händelse av krig skulle fäderneslandet skyddas, vilket var varje mans plikt. Deras språkbruk, där åtskilliga kampmetaforer uttalades, speglade inte bara denna plikt utan uttryckte också en tidstypisk militarisering av samhällslivet.

I tidigare forskning har de väckelsekristnas expansion tolkats som ett led i en långsiktig sekulariseringsprocess.¹ Brottet med statskyrkan samt samfundens fostran av de troende till självständiga individer har tagits som belägg för det. Enligt denna tolkning har sekulariseringen setts som en aspekt av samhällets successiva demokratisering, där en expanderande frikyrklighet utgjorde en fas som därefter övertogs av nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Malmer vänder sig emellertid mot vad hon kallar sekulariseringsparadigmet och vill, i likhet med historikern Hartmut Lehmann, i stället se soldatmissionen i ljuset av ett återkristnande, där den kristna tron var

1. Sven Lundkvist, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920* (Uppsala 1977); Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksamhälle 1880–1930* (Stockholm 1988).

fortsatt väsentlig för identitetsformering och folklig kultur.² Enligt Malmer vore det också missvisande att se de väckelsekristna som en alternativ modernitet; i alltför hög grad reproducerade väckelsen traditionella värderingar, inte minst patriarkalt fotade könsnormer. I likhet med religionssociologen Danièle Hervieu-Légér vill Malmer i stället tolka de väckelsekristna i en mera abstrakt metafor, "som en kedja av minnen" (s. 273), där nytt förenades med traditionellt. Bägge aspekterna var enligt Malmer tydliga i de väckelsekristnas soldatmission.³

Avhandlingen är ett kraftprov där åtskilliga aspekter av frikyrklighetens inre mission ingående tas upp. Studien är ovanligt rik på information och den ger många olika perspektiv på det tidiga 1900-talets samhällsliv. Den som läser boken lär sig således mycket om mycket. Arbetet är noggrant och ambitiöst genomfört och hänvisningar är korrekt utsatta. Avhandlingen har således många förtjänster. Men här finns också problem som helt naturligt uppstår när flera olika aspekter, vilka i praktiken delvis kan ses som fristående undersökningar, ska täckas av en för dem alla gemensam problemformulering. Det blir svårt att skilja huvudsak från bisak. Diskussionen som följer kretsar kring just detta.

Problemet

I kapitel 1 diskuteras utgångspunkterna och författaren ger därmed historiografiska ramar för sin studie (s. 11–18). Ämnet soldatmission har en naturlig plats i historisk väckelseforskning, men berör också militärhistoria. Den forskning som utgör huvudsaklig språngbräda för studien rör dock inre mission. Det är visserligen inte helt sant, som Malmer hävdar, att inre mission behandlats i mindre utsträckning än yttre (s. 17) – det gäller endast för 1900-talets väckelse. Frånvaron av sådan forskning kan förstås fungera som övergripande motivering av studien. Likväl saknas en utifrån tidigare forskning uttrycklig motivering för att välja just soldatmissionen och föregångarna fungerar heller inte som redskap för att sovra bland perspektiven. Malmer poängterar tvärtom den överlappande karaktär som en fallstudie av soldatmissionen kan ha (s. 18), och det är inget fel med det. Studien berör också helt visst maktförhållanden inom frikyrkligheten, könsordningen, väckelsekristnas ideologi, värnplikten (och värnpliktsvägran), debatten om försvarsfrågan, inre missionens skriftspridning, diakonin med mera (s. 20–25). Men är verkligen alla aspekter lika centrala för att förklara och

2. Hartmut Lehmann, "Von der Erforschung der Säkularisierung zur Erforschung von prozessen der Dechristianisierung und der Rechristianisierung im neuzeitlichen Europa" i dens. (red.), *Säkularisierung, Dechristianisierung, Rechristianisierung im neuzeitlichen Europa* (Göttingen 1997).

3. Danièle Hervieu-Légér, *Religion as a Chain of Memory* (Cambridge 2000) s. 171–176.

förstå soldatmissionens förutsättningar? Eller för att förstå soldatmissionärernas visioner?

Ett uppslag av flera möjliga skulle kunna vara att soldatmissionen, till skillnad från den väckelsekristna rörelsen i stort, var enkönat manlig i en manlig miljö. Kort sagt utgjorde soldatmissionen en förmedling av tro mellan män, för män – trots att frikyrkligheten annars dominerades av kvinnor. Malmer behandlar denna tematik och redogör även för värnpliktens maskulina prägel (s. 20–25).⁴ Ändå är det inte forskningen inom detta fält som utnyttjas för studiens problemformulering och syfte. Var soldatmissionen ett svar på och kanske till och med ett försvar mot väckelserörelsens fortgående feminisering (s. 21)? Detta är naturligtvis inte den enda möjligheten, men en sådan ingång i problemkomplexet hade medfört en tydlig prioritering och precisering av vad som egentligen är undersökningens huvudsak.

En tydligare språngbräda mellan tidigare forskning och studiens syfte kräver en långt driven problematisering. En fördel är att hierarkin mellan ämnets många olika aspekter hade blivit klargjord. En annan är att en i tidigare forskning förankrad problemformulering naturligt både motiverar och avgränsar en studie.

Syfte, teori och metod

Studiens syfte är "att ur ett maktperspektiv analysera soldatmissionens normeringsprojekt bland de värnpliktiga under perioden omkring 1900–1920" (s. 19). Syftet operationaliseras till två aspekter: "soldatmissionen som handling" och "soldatmissionärernas visioner" (s. 19). Författarens teoretiska ram utgår från Michel Foucaults maktperspektiv så som det metodologiskt har utvecklats av språkvetaren Norman Fairclough (s. 19–33, 38–45).⁵ Malmer intresserar sig för de diskursiva maktvillkoren. Det finns ingen anledning att ifrågasätta studiens maktteoretiska inriktning. Valet att rikta studien mot en språkligt orienterad textanalys förutsätter dock att alternativa infallsvinklar setts som mindre fruktbara. Nog hade det varit intressant att få svar på frågan hur lyckosam soldatmissionens rekrytering i praktiken var, något som Malmer utifrån sitt textorienterade perspektiv nu avstår från att undersöka (s. 29). Antalet besökare på soldathemmen skulle kunna ha diskuterats som ett mått på framgång (s. 237). Man skulle också ha kunnat studera hur arbetet var organiserat, hur hemmen såg ut och så vidare. Allt detta diskuteras (s. 202–220) men utgör ingen aspekt av studiens maktteoretiska

4. Se även Elin Malmer, "Guds ord till lägerplatsen: Missionsrörelsen och soldathemmen", i Yvonne Maria Werner (red.), *Kristen manlighet. Ideal och verklighet 1830–1940* (Lund 2008).

5. Norman Fairclough, *Discourse and Social Change* (Cambridge 1992); *New Labour, New Language?* (London 1992); *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research* (New York 2003).

perspektiv. Att samverka mellan frikyrklighetens olika samfund var fylld av friktioner bekräftar Malmer (s. 33–34, 79–83) men vare sig striderna eller samarbetena mellan samfunden utgör inslag i avhandlingens maktperspektiv – trots att de sannolikt skulle kunna bidra till att fördjupa förståelsen av soldatmissionens förutsättningar.

Diskurser är emellertid inte bara text, eller språk, utan Malmer vill knyta språket till materiella villkor. I samklang med statsvetaren Susan Hekman menar Malmer att ”språket [inte] enbart [kan] betraktas som en representation av verkligheten” (s. 20). Men vad är språket om inte en representation av verkligheten? Representationsbegreppet har diskuterats och till viss del kan svårigheten att definiera dess relation till verkligheten knytas till att ordet ges skiftande betydelser. I traditionell källkritik syftar representation på en allsidig och kanske direkt spegling av verkligheten. Mot den bakgrunden är det inte förvånande att Malmer avstår från att använda begreppet. Men i den konstruktivistiska vetenskapstradition som Malmer är skeptisk mot används representation för att uttrycka något annat. Konstvetaren Lena Johannesson har diskuterat bild utifrån denna problematik, där begreppet bild används som ett samlingsbegrepp för mänskligt formulerade visuella utsagor och artefakter. Utgångspunkt för hennes diskussion är att bildkonstens ”epistemologiska handikapp är att bilder *ser ut som om* de avbildar eller refererar till något som befinner sig i eller har befunnit sig i den fysiska världen”.⁶ Bildkonstens handikapp är tydligare än språkets, men det finns paralleller. Grundregeln i bägge fallen är att inte förutsätta referentialitet mellan utsaga och verklighet, det vill säga att varken orden eller de visuella uttrycken är några direkta avspeglings utan snarare bör ses som tolkningar och omtolkningar. Det är också det sistnämnda som bör innefattas i begreppet representation. Johannesson menar att svårigheten i att utnyttja representation, som ju egentligen syftar på budskapets konstruktionsform på en metanivå, kanske kan förbigås med hjälp av instrumentalitet, där valet av genre motiveras utifrån bakomliggande syften.⁷ Det är egentligen också så Malmer hanterar de texter hon går igenom, för vad är koncentrationen på de två språkfunktionerna – den relationella (motiven eller snarare intentionen) och den ideationella (normeringens förpackning) – om inte en metod för representationsanalys (s. 43–44)? Den slutsatsen är i varje fall möjlig att dra eftersom Malmer vill studera språket i relation till samhällets sociala villkor och maktförhållanden.

Till de metodologiska utgångspunkterna hör studiens design. Malmer väljer åren 1900–1920 med hänsyn till krigsmaktens utveckling (s. 28), värn-

6. Lena Johannesson, ”Om bilder som inte syns: Våldets efterbilder”, i Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (red.), *Våld: Representation och verklighet* (Lund 2006) s. 22.

7. Johannesson (2006) s. 32–33.

plikens införande 1901 och 1920 års lag, som innebar att religiösa skäl kunde motivera vapenfri tjänst. Soldatmissionen var emellertid äldre än så, och fortsatte att expandera efter 1920. Några decennier efter undersökningsperiodens slut var man uppe i ett sextiotal soldathem och mätt i antalet föredrag som kunde avnjutas i hemmen var verksamheten alltjämt omfattande. Soldathem finns fortfarande kvar, även om de flesta numera har avsomnat i takt med nedläggning av regementen. I avhandlingens explicita syfte, att ur ett maktperspektiv analysera soldatmissionen, finns alltså inget som motiverar kronologin utan tvärtom skäl för att utsträcka undersökningen både framåt och bakåt.

Valet att låta det frikyrkliga Örebro och det högkyrkliga Växjö få spela huvudrollerna i de lokala undersökningarna är fullt rimligt. Av flera skäl är jag ändå tveksam till nyttan av lokalstudierna på det sätt de nu har utformats. Tveksamheten har att göra med val av källor. Malmer prioriterar organisatoriskt material, mötesprotokoll, och tidningstexter. Nämnade källor har en central proveniens, och i Förbundet Soldaternas vänners (FSV) arkiv finns dessutom rapporter från flera olika orter. Det ska strax framgå att om den källmässiga utgångspunkten systematiskt hade varit detta arkiv (i stället för de på förhand givna ortsbundna skillnaderna i religiös profil), hade Malmer kunnat bespara sig en del arbete med de lokala studierna samtidigt som hon hade kunnat fördjupa bilden av hur soldatmissionärerna i praktiken arbetade.

Genomförande

I kapitel 2 (s. 46–68) fördjupas soldatmissionens bakgrund genom en mera utförlig redogörelse för de olika forskningslägen som författaren vill knyta till sin studie. Hon redogör för de väckelsekristnas etiska hållning, deras skiftande uttolkningar av kriget, värnpliktens successiva etablering, krigsmaktens kasertering, försvarsfrågan i riksdagen där de väckelsekristna var splittrade i värnpliktsfrågan, och hon redogör också för tillkomsten av möjligheten att återropa religiösa skäl för att få göra vapenfri värnplikt. Återigen tydliggörs det lapptäcke av olika forskningsfält Malmer återoppar. Kapitlet ger många sakupplysningar och välbehövlig tidsfärg åt undersökningen. Men är informationen alltigenom relevant?

I kapitel 3 (s. 69–114) undersöks soldatmissionens förutsättningar. Mätt i antalet anlagda soldathem mellan år 1900 och 1920 var det fråga om en reell expansion; år 1920 var det bara två militära förläggningar som saknade soldathem. Är det växande antalet soldathem ett mått på missionens intensitet eller är det ett mått på det som Malmer sagt sig inte vilja mäta, nämligen rörelsens framgång? De väckelsekristna var dock inte ensamma om att anlägga soldathem. Malmer visar att också statskyrkan engagerade

sig i soldaterna och att statskyrkan ville intensifiera arbetet med den andliga vården inom det militära, bland annat genom att anlägga soldathem där regementspastorn skulle vara religiös ledare (s. 77–79). Hur skall statskyrkans engagemang tolkas? Har vi att göra med ett slags konkurrens om de värnpliktigas själar, eller bör soldathemsbyggandet ses som en reaktion på något som de kristna oavsett samfundstillhörighet ville stävja? Malmer bekräftar båda slutsatserna. I varje fall fanns en faktor som länge varit en oroshärd i det militära, nämligen marketenteriet och alkoholutskänkningsen där (s. 59, 92–95), och över huvud taget var militär kultur förknippad med alkohol. Konkurrens mellan samfunden fanns, men också mellan samfunden och statskyrkan. Motsättningarna kom till ytan i Förbundet Soldaternas vänner men var mest påtagliga lokalt, där exempelvis Svenska Missionsförbundet monopoliserade ledningen på soldathemmet i Örebro – trots att andra samfund var starkare på orten. Malmer påpekar att motsättningar förelåg men ger dem ingen större betydelse i undersökningen av soldatmissionen. Ingen större fantasi krävs emellertid för att se soldaterna som ett attraktivt byte i en medlemsjakt, där fördelen inte bara var att de var många utan också att de var män.

De väckelsekristnas skiftande samfundstillhörighet var brokig och i praktiken var rågångarna samfunden emellan inte alltid så tydliga. Relationen till statskyrkan var också delvis överlappande. Malmer påpekar de oklara skiljelinjerna (s. 31, 78) men väljer ändå att lägga ned stort arbete på att separera de soldathem som anlades av väckelsekristna från dem som statskyrkan och regementet initierade. Det är naturligtvis viktigt att urskilja de väckelsekristnas betydelse för expansionen av antalet soldathem. Samtidigt finns en risk att uppdelningen döljer att förhållandet var komplicerat, vilket Malmer är medveten om. De lokala arkiven i Örebro respektive Växjö, som nu får svara för studiens lokala aspekter, begränsar dessutom synfältet ytterligare. Information om de lokala förhållandena finns i det lokalt producerade materialet, avsett för den centrala nivån, Förbundet Soldaternas vänner, som nu inte utnyttjas så effektivt som det vore möjligt. Ett exempel kan illustrera samarbetet kring soldathemsverksamheten. Föreståndarna skickade årliga rapporter om sin respektive verksamhet till förbundet och från Ljungbyhed anmälde år 1906 följande: "En god hjälp har hemmet haft, de sista åren, af regementspastorn vid Skånska husarregementet, som med villigt hjärta offrat sina stunder för att i hemmet upphöja sin frälsare genom tal och bön."⁸ Förbundets årligt avhållna konferenser föranledde rapporter om missionsverksamheten, vilka utgör ett än så länge relativt utnyttjat underlag i en analys av soldatmissionärernas syn på sina framgångar. Eller

8. Förbundet Soldaternas vänner (FSV), Inkomna skrivelser, EI:1 1889–1910, Krigsarkivet (KrA), Stockholm.

vad sägs om följande optimistiska besked från Skaraborg, där man enligt rapporten haft möten varje afton och nu kunde se fram emot ett ökat antal åhörare: "Då order kom att trupper skulle gå till Norska gränsen, visade det sig att flera soldater kommo i syndanöd och sökte frid med Gud."⁹ Ett annat exempel understryker soldatmissionens, i det här fallet mycket nöjda, självbild. Vid förbundets konferens år 1901 rapporterade korpral Rask att soldatmissionen vid Skaraborgs regemente hade omkring 60 medlemmar. Han blickade tillbaka och erinrade sig hur det var för 24 år sedan då man hade varit tvungen att ha sina möten i hemlighet på regementet, medan man nu hade ett officiellt erkänt soldathem.¹⁰

I kapitel 4 (s. 115–154) undersöks soldatmissionens organisering. Kapitlet börjar med att reda ut hur stor andel yrkesmilitärer som var drivande i FSV jämfört med de civila. Vid undersökningsperiodens början övervägde yrkesmilitärer boende i Stockholm i FSV:s styrelse medan de civila från landsorten blev fler mot slutet. Här fanns en delvis klassbaserad konflikt mellan civilt och militärt, där de väckelsekristna officerarna ansåg att soldatmission skulle vara förbehållen militärer (s. 122). En ytterlighet av detta var FSV:s önskan att de troende soldaterna skulle organiseras i särskilda brödrakretsar. Talet om broderskap var som mest högljutt fram till 1910, därefter klingade det av (s. 124–129). I själva verket var dock broderskap mer levande i praktiken än vad Malmer tänker sig. De homosociala nätverk som förenade civila missionärer med militärer på lokal nivå kallade sig kanske inte broderskap men fungerade i praktiken på ett liknande sätt (s 118, 129).

Malmer knyter inte soldathemmens tillkomst direkt till broderskap utan i stället till tidens hemideologi (s 131–134). I soldathemmen fanns kvinnor som var verksamma i traditionella kvinnoyrsslor. Soldathemmen hade utländska förlagor men understöddes också av inhemska trender. I utlandet förekom kvinnliga missionärer på soldathemmen medan kvinnor i svenska soldathem kunde avancera till högst husmor (s 134–152). Här ges en inträngande och intressant bild av det sociala livet på soldathemmen, något som Malmer skulle ha vunnit på att utveckla ännu mer. Det finns möjlighet till det. Ett exempel kan belysa den könskonflikt som soldathemmen härbärgerade. I protokollet från FSV:s konferens år 1906 diskuterades hur man bäst skulle förbereda verksamheten inför regementets flytt till Skövde och hur soldathemmet där borde vara organiserat. Då uppstod debatt om det var kvinnan, husmodern, som var viktigast, eller om det var mannen, föreståndaren. Bägge åsikterna fanns representerade och argumenten var dem som

9. FSV, Utgående handlingar, Bl:1 1896–1917, Protokoll vid Förbundet Soldaternas vänner, konferens i Stockholm 10, 11, och 12 mars 1906 (KrA).

10. FSV, Utgående handlingar, Bl:1 1896–1917, Protokoll vid Förbundet Soldaternas vänner, konferens i Stockholm 23–25 mars 1901 (KrA).

Malmer pekar på. Hemkänsla, där husmodern stod för omvårdnad, kunde dra värnpliktiga till Herren, medan andra pekade på fördelen med en man som kunde vinna respekt bland ynglingarna.¹¹ Slående är de svenska soldat-hemmens stereotypa genusarbetsdelning, som således skiljde sig från den brittiska. Malmer diskuterar inte skillnaderna vidare utan nöjer sig med att konstatera att det patriarkala draget i svensk soldatmission var starkt.

I kapitel 5 (s. 155–198) studeras relationen mellan civilt och militärt, kristet och krig. Under tiden före första världskriget ansågs kristen tro hänga ihop med god soldatmoral, vilket förutsattes garantera militär framgång. Malmer kopplar strömningen till den kristna militarism som historikern Olive Anderson hävdar var aktuell i samband med Krimkriget (1853–1856) och åren därefter.¹² Malmer knyter detta slags militarism till ett annat begrepp, *banal militarism*, som mediaforskaren Tanja Thomas och sociologen Fabian Wirchow har lanserat för att lyfta fram vardagslivets praktiker som delaktiga i en militaristisk strömning.¹³ Malmer för ihop kristen och banal militarism och menar att genom det kristet-moraliska uppbyggelsearbetet svarade de kristna upp mot militära behov. Det visas i sättet varpå resurser mobiliserades för missionen bland soldater och inte minst det arbete som satsades på att ge ut Nya testamentet som fälthandbok (s. 166–169). Malmer understryker att trots att Sverige inte deltog aktivt i första världskriget var soldatmissionen mån om att stärka soldaternas kristna tro för att skydda dem i eventuella krig.

För att ännu mer betona militariseringen bland de väckelsekristna undersöker Malmer språkbruket i de kristna samfundens ungdomstidningar. De tidningar som redovisas i undersökningen, *Ungdomsvännen*, *Soldatmissionären*, *Hemmets vän* med flera bekräftar författarens (men även andras) bild av militariseringen under tidigt 1900-tal – en trend som dog ut efter första världskriget. Eftersom Malmer inte undersöker språkbruket före och efter första världskriget är det dock osäkert om kampmetaforerna var typiska för just dessa år. Dessutom är det tveksamt om tidningarnas språkbruk verkligen behöver undersökas för att hävda väckelsens militarisering, när den framgår på så många andra sätt.

Väckelsekristnas och särskilt soldatmissionens militaristiska inriktning fick emellertid intressanta konsekvenser då soldatmissionen blev en hängiven anhängare av värnplikt. Man hade inget överseende med radikalpaci-

11. FSV, Utgående handlingar, Bl:1 1896–1917, Protokoll vid Förbundet Soldaternas vänner, konferens i Stockholm 10, 11, och 12 mars 1906 (Kra).

12. Olive Anderson, "The Growth of Christian Militarism in mid-Victorian Britain", *The English Historical Review* 86:338 (1971) s. 46–72.

13. Fabian Wirchow & Tanja Thomas, "Banal Militarism: Zur interdisziplinären Erschliessung eines Forschungsfeldes", i Tanja Thomas & Fabian Wirchow (red.), *Banal Militarism: Zur Veralltägung des Militärischen im Zivilen* (Bielefeld 2006).

fistiska idéer. De samvetsömna (s. 182) som av religiösa skäl inte ville bära vapen kunde möjligen få göra vapenfri tjänst men de skulle inte få vägra värnplikt. Trots en tydlig lojalitet med det militära hystes ändå farhågor om att soldathemmen kunde nära antimilitaristiska stämningar – och mot denna misstro sökte soldatmissionen att värja sig. I FSV landade man i den syn som också blev riksdagens beslut 1920, nämligen att kristen tro kunde motivera vapenfri tjänst men inte vara skäl för att undgå värnplikt. På så vis bidrog soldatmissionen till att legitimera värnpliktssystemet.

Kapitel 6 (s. 199–257) behandlar verksamheten i soldathemmen och här är det väl motiverat med lokala studier. Materialet är främst, men inte enbart, kvarlevor från det lokala arbetet i Örebro och i Växjö. Precis som FSV var man på dessa båda orter tveksam till det så kallade fälthögskoleprojektet, som syftade till att låta de värnpliktiga delta i studiecirkel under sin militärtjänst. Gudstjänster, predikan och andakter prioriterades medan föredrag rörande andra nyttigheter såsom nykterhet och liknande var sällsynta i både Örebro och Växjö. På Kronobergshed motarbetades till och med nykterhetsrörelsen (s. 210), men motviljan där tycks främst ha varit knuten till personliga motsättningar. Till skillnad från vad som i tidigare forskning framhållits som typiskt för väckelserörelsens sätt att arbeta, samarbete med andra folkrörelser, framstår således soldatmissionen som anmärkningsvärt monopolitisk och isolationistisk (s. 212). Malmer fördjupar sig inte i förklaringar, eller i frågan om detta var typiskt för soldatmissionen, eller bara signifikant för missionen i Växjö och Örebro. Att döma av protokollen från FSV:s konferenser var dock motståndet mot nykterhetsrörelsen inte lika entydigt i soldatmissionen som helhet. Flera av ombuden rapporterade om samarbeten på sina respektive orter.¹⁴ I konferensens diskussioner – men inte i Malmers resonemang – framgår också varför soldatmissionen var skeptisk mot nykterhetsrörelsen. Det var inte, som man skulle kunna tro, rörelsens radikalitet man värjde sig emot utan helt enkelt att nykterhet inte var en garanti för att övriga synder upphörde, vilket frälsningen var.

Soldatmissionens generellt stora gensvar bland rekryter och militära befäl samt det faktum att de värnpliktiga var utlämnade till att vistas på militärförläggning långa perioder under krigsåren, medförde att missionen blev en riksdagsfråga. I detta framgick konkurrensen om de värnpliktigas moral. De väckelsekristna ville fortsätta som förut, statskyrkan ville stärka sitt inflytande, nykterhets- och arbetarrörelsen pläderade för studiecirkelverksamhet. Det långsiktiga resultatet blev ett samarbete mellan statskyrka och de väckelsekristna, uppdelningen i truppförbandsledda och frivilligt ledda soldathem upphörde. Soldatmissionen blev en del av den militära

14. FSV, Utgående handlingar, Bl.: 1896–1917 (KrA).

infrastrukturen. Malmer drar därav slutsatsen att soldatmissionärerna gick segrande ur striderna (s. 256–257). Men var soldatmissionen verkligen en vinnare? Missionsbudskapet blev allt mindre viktigt, kaffeserveringar prioriterades, och soldathemmen blev en del av den militära infrastruktur som man i början värjt sig emot.

Resultat

I kapitel 7 (s. 258–273) sammanfattas och diskuteras resultaten. Som framgått av diskussionen ovan finns många olika och intressanta aspekter på soldatmissionen. I den sammanfattande diskussionen tas några av de perspektiv som diskuteras i det inledande kapitlet upp på nytt. Soldatmissionen knyts dels till begreppen patriarkal ordning, broderskap och militarisering, dels till det återkristnande som Hugh McLeod har konstaterat som ett allmänt västeuropeiskt mönster omkring sekelskiftet 1900 – samtidigt med en sekulariseringsprocess.¹⁵ I en tid då sekularisering och krav på demokratisering utmanade gamla auktoriteter, var väckelsen således både delaktig i denna strömning och samtidigt grogrund för en motmakt, återkristnandet.

Malmer menar att en syn på soldatmission som en alternativ modernitet inte är fruktbar om man vill söka sig bort från sekulariseringsparadigmet.¹⁶ Förklaringen är att soldatmissionen i alltför hög grad bar på traditionella föreställningar, särskilt när det gäller könsnormer. Men är det inte precis denna dubbelhet som präglar alternativa moderniteter? I likhet med religionssociologen Danièle Hervieu-Legér vill Malmer tolka de väckelsekristna i en abstrakt tankefigur, som del i en kedja med minnen. I denna kedja förenades ålderdomligt med nytt och modernt, kropp med själ och andra dualismer. Varför kan inte en sådan figur lika gärna vara en alternativ modernitet? Och vad säger egentligen en sådan metafor?

Sammanfattning

Trots att genomgången ovan inte fullständigt redovisar innehållet i Malmers avhandling framgår att studien är ovanligt rik på information. Soldatmissionen ges en plats i den inre missionens historia samt i de politiska och kulturella strömningar som var aktuella de första decennierna på 1900-talet. Avhandlingsförfattaren visar hur den kristna tron var en stor och viktig fråga i den allmänna samhällsdebatten, men också att det lokala engagemanget i dessa frågor var stort. Genom soldatmissionen kan Malmer belysa ett stort antal aspekter i samhällslivet. Det är ett omfattande material som författaren har gått igenom. Jag menar visserligen att främst Förbundet Sol-

15. Hugh McLeod, *Secularisation in Western Europe, 1848–1914* (Basingstoke 2000).

16. Begreppet alternativ modernitet härrör från den israeliske sociologen Shmuel Eisenstadt, "Multiple modernities", *Daedalus* (2000).

daternas vänners arkiv borde ha utnyttjats ännu mer och att annat kunde ha valts bort. Men då hade det krävts tydligare utgångspunkter. Den kritiska diskussionen ovan kretsar kring konsekvenserna av den allmänt hållna problemformulering som nu föreligger. Kritiken ska dock inte skymma förtjänsterna, som en välskriven och kunnig studie utifrån många olika infallsvinklar och på olika nivåer, kan bidra med. Utöver att kommande forskning om 1900-talets väckelse inte kan förbigå Malmers studie pekar hon på flera komplikationer som väcker många frågor att arbeta vidare med. Därmed infrias en målsättning som är aktuell för all forskning.